

Amasya İli Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Kararlarının ÇED Yönetmeliği Çerçevesinde İncelenmesi ve Ekonomik Göstergelerle İlişkisinin Analizi

Nusret Çoban¹, Ayla Bilgin^{2*}

¹Artvin Çoruh Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Çevre Bilimi ve Teknolojileri Anabilim Dalı, 08100, Artvin.

²Artvin Çoruh Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Çevre Mühendisliği Bölümü, Çevre Teknolojileri Ana Bilim Dalı, 08100 Artvin.

Özet

Çevre kirliliğinin önlenmesi ve doğal kaynakların daha verimli kullanılması amacıyla uluslararası gelişmelere bağlı olarak ülkemizde de çevreci politikalar geliştirilmiştir. 1983 yılında yayımlanan 2872 sayılı Çevre Kanunu'na bağlı olarak ilk defa 1993 yılında yürürlüğe giren Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) Yönetmeliği ülkemizde uygulanmaya başlanmıştır. Bu çalışma kapsamında yürürlüğe konmuş olan ÇED Yönetmeliği doğrultusunda 2000 yılından itibaren Amasya ilindeki ÇED uygulamalarının istatistiksel analizi yapılarak mevcut durum hakkında değerlendirme ortaya konulmuştur. Ayrıca, 2004-2022 tarihleri arasındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) il göstergeleri verilerinden yararlanılarak ÇED Yönetmeliği hükümleri kapsamında karar verilen yatırımların, gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) ulusal hesaplamaları [GSYH (bin TL), kişi başına GSYH (\$) ve kişi başına GSYH (TL)] ile ilişkisi grafik üzerinden değerlendirilmiştir. Amasya il sınırları içerisinde yapılması planlanan yatırımlarla ilgili 2000-2023 tarihleri arasında 37'si (%9) ÇED Yönetmeliği Ek-1 listesi ÇED Olumlu, 359'u (%91) ÇED Yönetmeliği Ek-2 listesi ÇED Gerekli Değildir kararı olmak üzere toplam 396 (%100) ÇED kararı verilmiştir. Karar sayıları üzerinden yapılan analizde, Amasya il sınırları içerisinde ÇED Yönetmeliği EK-2 listesi kapsamında tanımlanan yatırımların yüksek oranda projelendirildiği değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Amasya, Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED), ÇED Kararı, Çevre Mevzuatı, ÇED Uygulamaları

Analysis of Environmental Impact Assessment (EIA) Decisions in Amasya Province within the Framework of EIA Regulation and Examination of its Relationship with Economic Indicators

Abstract

In order to prevent environmental pollution and to utilize natural resources more efficiently, environmentally friendly policies have been developed in our country in accordance with international developments. The Environmental Impact Assessment (EIA) Regulation, which came into effect for the first time in 1993, was introduced in Turkey in accordance with Law No. 2872 published in 1983. Within the scope of this study, the statistical analysis of EIA applications in Amasya province has been conducted since 2000 in accordance with the EIA Regulations in force, and an evaluation of the current situation has been presented. Additionally, investments decided within the scope of the EIA Regulation were evaluated in relation to gross domestic product (GDP) national calculations [GDP (in thousand TL), GDP per capita (\$), and GDP per capita (TL)] using data from the Turkish Statistical Institute (TurkStat) for the years 2004-2022. Investments planned within the borders of Amasya province resulted in a total of 396 (100%), of which 37 (9%) listed as EIA Positive belonged to EIA Regulation Appendix-1 investments, and 359 (91%) listed as EIA Not Required belonged to EIA Regulation Appendix-2 investments between 2000-2023. According to the analysis based on decision numbers, it was evaluated that investments defined within the scope of Appendix-2 of the EIA Regulation were significantly high within the borders of Amasya province.

Keywords

Amasya, Environmental Impact Assessment (EIA), EIA Decision, Environmental Legislation, EIA Practices

1. Giriş

Çevre kirliliğinin ve kirlilik sonucu oluşan etkilerin giderek artması uluslararası düzeyde çözüm arayışlarını artırmıştır (Yorulmaz, 2012). 1960'lı yıllardan itibaren çevre sorunlarının önemli boyutlara ulaşması dünya üzerinde çevre bilincinin oluşmasını sağlamış, 1970'li yıllardan itibaren çevre sorunlarının çözümü üzerine uluslararası çalışmalar ve toplantılar yapılmıştır.

Çevre sorunlarının çözümü üzerine 1980’li yıllardan itibaren oluşturulan mevzuat yürürlüğe girmeye başlamıştır. 1990’lı yıllarla beraber yürürlüğe giren mevzuata yeni konular eklenerek çevre konusu başta anayasa olmak üzere geniş bir alanda ele alınmıştır (Eskin, 2018).

Çevre sorunlarının önlenmesi ve çözümü kapsamında yasama alanında ilk çalışmaya Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülük etmiştir. “Resources and Conservation Act” yasa taslağı 1959 yılında ABD’de hazırlanmıştır (Bedeloğlu, 2012). ÇED kavramı, endüstri faaliyetlerinin çevreye olası etkilerini asgari seviyeye indirmek veya tamamen yok etmek amacıyla dünyada üzerinde ilk kez Çevresel Etki Değerlendirme adı ile ABD ve Kanada ülkelerinde kullanılmaya başlamıştır (Topaç, 2022).

ÇED mevzuatı ise ilk kez 1969 yılında ABD’de yürürlüğe girmiş olup 1990 yılına kadar diğer birçok ülkenin mevzuatındaki yerini almış ve kullanılmaya başlamıştır (Bilgin, 2015a). 1969 tarihinde ABD kongresi tarafından kabul edilip 01.01.1970 tarihinde (Topaç, 2022) yürürlüğe giren Ulusal Çevre Koruma Yasası’nın (NEPA) 102. maddesinde düzenlenerek yasal boyut kazanmıştır (Yücel, 2009; Meral, 2021). NEPA ile ABD’de yapılacak bütün büyük projeler için ÇED raporu hazırlanması zorunlu hale getirilmiştir (Turan, 2007). Çoğu ülke ABD’deki uygulanan yöntemi örnek alarak kullanmıştır (Erkan, 2016). 1973 yılında ise Kanada’da ABD’deki sürece benzeyen ama zorunluluğu olmayan ÇED uygulamaları başlamıştır (Cengiz, 2011; Velioğlu, 2019).

İlk modeli 1970’li yıllarda ABD’de oluşturulan ve çevrenin korumasını hedefleyen ÇED (Eskin, 2018) kavramı; 1980’li yıllarda BM Çevre Programı (UNEP), Ekonomik İş Birliği Kalkınma Örgütü (OECD), Avrupa Konseyi, Avrupa Ekonomik Komisyonu, Avrupa Topluluğu gibi uluslararası kuruluşlar ile yatırım projelerine destek veren BM Kalkınma Programı (UNDP), Dünya Bankası ile bölgesel kalkınma bankalarının karar metinlerinde yer almıştır (Erkan, 2016; Topaç, 2022). 1985 yılında ise Avrupa Birliği (AB) Çevre Direktifi ile AB mevzuatına girmiştir. 1988 yılında AB’ye üye ülkelere tanıtılarak ÇED’in hangi projelere uygulanacağına ilişkin bilgi verilmiş ve AB’ye üye ve üye aday ülkelerin uyum sağlaması zorunlu kılınmıştır (Eskin, 2018).

ÇED kavramı, 85/337 EEC sayılı ÇED Yönergesi ile 1988 yılında AB mevzuatına girmiştir. Yönerge ile idare ya da özel sektör tarafından yapılması planlanan projelerin çevre üzerine olası etkileri değerlendirilmiş, ortak değer kazanılması amacıyla AB’ye üye devletlerin mevzuatının bu kapsamda değiştirilmesi amaçlanmıştır (Meral, 2021). 1992 yılında düzenlenen Rio Dünya Zirvesi’nden sonra dünya üzerinde ÇED’in uygulanma oranında artış kaydedilmiştir (Karasu, 2012). Böylelikle ÇED süreci uluslararası seviyede kabul görmüş, gelişmişlik düzeyine bakılmaksızın birçok ülkede uygulanmaya başlamıştır (Yücel, 2009). Ayrıca ÇED konusunda hem bilimsel, hem mevzuat, hem de yönetsel olarak tüm dünyada hızlı ve yaygın bir gelişme sağlanmıştır (Erkan, 2016).

2872 sayılı Çevre Kanunu’nun 2. maddesi tanımlar bölümünde “ÇED: Gerçekleştirilmesi plânlanan projelerin çevreye olabilecek olumlu ve olumsuz etkilerinin belirlenmesinde, olumsuz yöndeki etkilerin önlenmesi ya da çevreye zarar vermeyecek ölçüde en aza indirilmesi için alınacak önlemlerin, seçilen yer ile teknoloji alternatiflerinin belirlenerek değerlendirilmesinde ve projelerin uygulanmasının izlenmesi ve kontrolünde sürdürülecek çalışmaları” olarak tanımlanmıştır (T.C. Resmi Gazete, 1983).

ÇED, yapılacak bir faaliyetin olumlu ve olumsuz tüm etkilerinin planlama aşamasında incelenerek doğru yer ve teknoloji seçimi ile tespit edilen hataların en aza indirilmesini amaçlayan, insan ve çevre sağlığının korunması gerekliliği hususlarında idari makamlara fikirler bildiren (Meral, 2021), başlı başına nihai bir izin olmayıp karar verici makamlar tarafından desteklenerek son şekli verilen bir süreçtir (Bedeloğlu, 2012; Topaç, 2022). Yapılması planlanan faaliyetlerle ilgili inşaat ve işletme aşamalarında oluşacak tüm sorunların planlama aşamasında incelenmesini ve sorunların en aza indirilerek çevrenin korunmasını amaçlayan (Yücel, 2009; Bayram, 2022) ÇED’in üç ana amacı vardır; karar verme sürecine yardım, yatırımcılara yardım ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasıdır (Bedeloğlu, 2012). Ayrıca, ÇED toplumsal mutabakatın sağlanması bakımından önemli bir uygulamadır. Halkın katılımı toplantıları ile halkın sürece dâhil olması sağlanarak yapılacak projelere güveni artırmaktadır (Güler, 2019).

Dünyada çevre bilincinin artması ve buna bağlı olarak çevreyi koruyucu mevzuatın geliştirilmesine paralel olarak ülkemizde de bu kapsamda yasal düzenlemeler yapılmıştır. 1983 yılında yayımlanan 2872 sayılı Çevre Kanunu ile çevre bilincinin artırılması ve korunmasına yönelik adımlar atılmış ve Çevre Kanunu’nun 10. maddesine dayanılarak 1993 yılında ülkemizde ilk ÇED Yönetmeliği oluşturulmuştur (Bilgin, 2015a; Bilgin, 2015b; Bilgin, 2018).

Ülkemizde 1993 tarihinde yayımlanan ilk ÇED Yönetmeliği’nden günümüze kadar geçen 30 yıllık süreçte 07 Şubat 1993, 23 Haziran 1997, 06 Haziran 2002, 16 Aralık 2003, 17 Temmuz 2008, 03 Ekim 2013, 25 Kasım 2014 ve 29 Temmuz 2022 tarihlerinde toplam 8 ÇED Yönetmeliği yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 1997 tarihli ÇED Yönetmeliği’nde (13 Ağustos 1999, 14 Nisan 2000, 29 Eylül 2000, 26 Ekim 2000 tarihlerinde 4 değişiklik; 2002 tarihli ÇED Yönetmeliği’nde 08 Ekim 2002 tarihinde 1 değişiklik; 2003 tarihli ÇED Yönetmeliği’nde 16 Aralık 2004 tarihinde 1 değişiklik; 2008 tarihli ÇED Yönetmeliğinde 19 Aralık 2009, 14 Nisan 2011, 30 Haziran 2011 ve 05 Nisan 2013 tarihlerinde 4 değişiklik; 2014 tarihli ÇED Yönetmeliğinde 09 Şubat 2016, 26 Mayıs 2017, 14 Haziran 2018, 19 Nisan 2019, 08 Temmuz 2019 ve 28 Kasım 2019 tarihlerinde 6 değişiklik olmak üzere 1993-2023 tarihleri arasında toplam ÇED Yönetmeliğinde toplam 16 değişiklik yapılmıştır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024a).

ÇED Yönetmeliği'ne göre ülkemizde ÇED süreci, "gerçekleştirilmesi planlanan projenin çevresel etki değerlendirmesinin yapılması için; başvuru, inşaat öncesi, inşaat, işletme ve işletme sonrası çalışmaları kapsayan süreç" olarak tanımlanmaktadır. ÇED süreci ülkemizde Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı koordinesinde yürütülmekte olup, Yönetmelik Ek-1 listesinde (kapasitesi eşik değerin üstünde olan büyük projeler) yer alan ÇED uygulanacak projelerle ilgili ÇED süreci Bakanlık, Yönetmelik Ek-2 listesinde (kapasitesi eşik değerin altında olan küçük projeler) yer alan çevresel etkileri ön inceleme ve değerlendirmeye tabi projelerle ilgili ÇED inceleme ve değerlendirme süreci Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri tarafından yürütülmektedir. Komisyon üyelerinin görüşleri doğrultusunda karar süreci şekillenmektedir (Bilgin, 2015a; T.C. Resmi Gazete, 2022).

ÇED Yönetmeliği Ek-1 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili Yönetmelik Ek-3'te yer alan formata uygun olarak hazırlanan ÇED başvuru dosyası çevrim içi ÇED süreci yönetim istemi (e-ÇED) üzerinden Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığına sunulmaktadır. Yapılan başvuru kapsamında yürütülen ÇED süreci sonunda (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024b) Ek-1 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili Bakanlık tarafından ÇED olumlu ya da ÇED olumsuz kararı verilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 2022).

Yönetmelik Ek-2 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili Yönetmelik Ek-4'te yer alan formata uygun olarak hazırlanan proje tanıtım dosyası da, çevrim içi ÇED süreci yönetim istemi üzerinden Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüklerine sunulmaktadır. Bakanlık tarafından yapılan yetki devrine (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024c) istinaden, Yönetmelik Ek-2 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri tarafından yürütülen ÇED inceleme ve değerlendirme süreci sonunda (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024b) ÇED gereklidir ya da ÇED gerekli değildir kararı verilmektedir. Yönetmelik listelerinde yer almayan projelerle ilgili süreç ise Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlükleri tarafından yürütülmekte ve bu projelerle ilgili ÇED kapsam dışı görüşleri verilmektedir (T.C. Resmi Gazete, 2022).

1993-2023 tarihleri arasında ülkemizde yürürlüğe giren ÇED Yönetmeliği hükümleri doğrultusunda Yönetmelik Ek-1 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili uygulanan ÇED süreci sonunda, Bakanlık tarafından 7.437 ÇED olumlu ve 77 ÇED olumsuz kararı; Yönetmelik Ek-2 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili uygulanan ÇED inceleme ve değerlendirme süreci sonunda İl Müdürlükleri tarafından 77.434 ÇED gerekli değildir ve 1.358 ÇED gereklidir kararı verilmiştir. ÇED olumlu kararlarının %28'i petrol-madencilik, %24'ü enerji, %14'ü atık-kimya, %13'ü tarım-gıda, %11'i sanayi, %6'sı ulaşım-kıyı ve %4'ü turizm-konut sektörleri kapsamında; ÇED gerekli değildir kararlarının ise %47'si petrol-madencilik, %14'ü tarım-gıda, %13'ü sanayi, %9'u atık-kimya, %8'i enerji, %7'si turizm-konut ve %2'si ulaşım-kıyı sektörleri kapsamında verilmiştir (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024ç).

Bu çalışma ile 2000-2023 yılları arasındaki tarihsel süreçte, Amasya ili ve bağlı ilçeler sınırları içerisinde ÇED Yönetmeliği doğrultusunda verilen kararların istatistiksel analizi yapılarak mevcut durum hakkında değerlendirme ortaya konulmuştur. Ayrıca, 2004-2022 tarihleri arasındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) il göstergeleri verilerinden yararlanılarak ÇED Yönetmeliği hükümleri kapsamında karar verilen yatırımların, gayri safi yurt içi hasıla (GSYH) ulusal hesaplamaları [GSYH (bin TL), kişi başına GSYH (\$) ve kişi başına GSYH (TL)] ile ilişkisi grafik üzerinden değerlendirilmiştir.

2. Materyal ve Yöntem

Çalışma kapsamında veriler Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı internet sayfası (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024d) içerisinde yer alan Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) işlemleri/ÇED olumlu kararları listesinden alınarak değerlendirilmiştir. Ek-2 listesinde yer alan veriler ise Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü internet sayfasından (T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2024a-g) ve Bakanlık ÇED duyuruları (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024e) bağlantısı içerisinde Yönetmelik Ek-1 ve Ek-2 listesinde yer alan yatırımlarla proje tanıtım dosyaları incelenerek elde edilmiştir. Karar bilgileri (ÇED olumlu, ÇED olumsuz, ÇED gereklidir ve ÇED gerekli değildir), karar tarihleri, proje yerleri ile Bakanlık e-ÇED sisteminde (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024e) yer alan Ek-1 ve Ek-2 listesini beraber kapsayan sektör tablosu (Tablo 1) oluşturularak karar verilen yatırımların sektör bilgisi tespit edilmiş ve genel veri oluşturulmuştur.

1993-2000 tarihleri arasında karar bilgilerine ait veri tespit edilememesinden dolayı resmi bilgiler kaynak alınarak 2000-2023 tarihleri arasındaki ÇED kararları için değerlendirme yapılmıştır. Amasya ili için Yönetmelik Ek-1 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili ÇED olumsuz ve Ek-2 listesinde yer alan yatırımlarla ilgili ÇED gereklidir kararı bulunmadığı görüldüğünden değerlendirmeler ÇED olumlu (Ek-1 listesi) ve ÇED gerekli değildir (Ek-2 listesi) kararları üzerinden karşılaştırmalı olarak yapılmıştır. Çalışmanın tamamlanabilmesi ve elde edilen verilerin değerlendirilmesi amacıyla IBM SPSS Statistics 21, Excel ve Google Earth Pro programları kullanılmıştır. IBM SPSS Statistics 21 programında sıklık (frequencies) ve çapraz tablo (crosstabs) analizleri yapılmıştır. IBM SPSS Statistics 21 programında öncelikli olarak il ve ilçe geneli tüm karar bilgileri, yıl ve sektör bilgileri programa tanımlanmıştır. Yıllara göre il geneli verilen karar bilgileri, karar tarihleri ve kararların sektörel bilgileri, ardından her ilçe ile ilgili yıllara göre karar bilgileri, karar tarihleri ve kararların sektörel bilgileri oluşturulmuştur.

Tablo 1: ÇED Yönetmeliği Ek-1 ve Ek-2 listesi sektör ve alt sektör bilgileri (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024e)

SEKTÖR	ALT SEKTÖR	SEKTÖR	ALT SEKTÖR	SEKTÖR	ALT SEKTÖR
Atık	Atık Bertaraf/Geri Kazanım/Depolama Tesis Projeleri	Sanayi	Kireç, Perlit ve Manyezit Tesisleri	Hayvancılık	Kültür Balıkçılığı
	Radyoaktif Tesisler		Çimento Tesisleri		Büyükbaş-Küçükbaş Hayvan Besi Tesisleri
	Derin Deniz Deşarjı Projeleri		Demir-Çelik Tesisleri		Kümes Hayvanları Yetiştirme Tesisleri
	Atıksu Arıtma Tesis Projeleri		Tekstil Tesisleri		Domuz Besi Tesisleri
Kimya	Rafineri Projeleri		Taşıt İmalatı		Kürk Hayvanı Yetiştiriciliği
	Petrol ve Petrol Ürünleri, Kimyasal Madde Depolama Tesis Projeleri		Orman Ürünleri ve Selüloz Tesisleri		Su Ürünleri Üretim Tesisleri
	Pil ve Akü Üretim Tesisleri		Deri işleme Tesisleri	Enerji	Balık Kuluçkahaneleri
	Tarım İlaçları ve Farmasötik Ürünlerin Üretildiği Tesis Projeleri		İhtisas Sanayi Bölgeleri		Kojenerasyon Tesisleri
	Patlayıcı ve Parlayıcı Maddelerin Üretildiği Tesis Projeleri		Cam Üretimi		Termik Santraller
	Kimyasal Üretim Yapan Tesis Projeleri		Toprak Sanayi		Nükleer Santraller
	Tarım İlaçları ve/veya Farmasötik Ürünlerin Etken Maddelerinin Üretildiği Tesis Projeleri		Lastik Sanayi		Hidroelektrik Santralleri
	Radyasyonlu Nükleer Yakıt Projeleri		Yalıtım Malzemeleri Üretimi		Rüzgar Enerji Santralleri
	Patlayıcı ve Parlayıcı Madde Depolama Tesisleri		Beyaz Eşya Üretimi		Jeotermal Enerji Santralleri
	Asbest İçeren Ürün Projeleri		Asfalt Plant Tesisleri		Güneş Enerji Santralleri
	Sabun veya Deterjanların Etken Maddelerinin Üretildiği Tesis Projeleri		Hazır Beton Tesisleri	Tarım	Biyokütleden Enerji Üretimi
	Gübrelerin Üretildiği Tesis Projeleri		Kaplama/Yüzey Temizleme Tesisleri		Arazi Vasfını Değiştirmeyi Amaçlayan Projeler
I., II. ve V. Grup Madenler	Mermer ve Dekoratif Taşları Kesme, İşleme ve Sayalama Tesisleri		Demir Dışı Metal Tesisleri		Tarım Arazilerinin Yapılandırılması Projeleri
	Kum Ocakları	Gıda	Zeytin İşleme Tesisleri	Konut	Orman Alanlarının Dönüştürülmesi Projeleri
	I. Grup Madenler		Likit Yumurta Üretimi Tesisleri		Toplu Konut Projeleri
	II. Grup Madenler		Kesimhaneler	Ulaşım	Alışveriş Merkezleri
	V. Grup Madenler		Süt İşleme Tesisleri		Kıta İçi Su Yolları Projeleri
	II. ve V. Grup Maden Arama Projeleri		Rendering Tesisleri		Karayolları Projeleri
Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	I., II., ve V. Grup Maden Kırma Eleme Yıkama Projeleri		Bitkisel, Hayvansal Yağ Üretimi		Demiryolları Projeleri
	Petrokök, Kömür Ve Diğer Katı Yakıtların Depolama, Sınıflama, Ambalajlama Tesisleri		Nişasta Üretimi	Kıyı	Havaalanları Projeleri
	Cevher Zenginleştirme		Fermentasyonla İçki Üretimi, Malt Tesisleri		Tünel Projeleri
	Cevher Hazırlama Tesisleri		Sigara Fabrikaları	Eğitim	Limanlar (Yat Limanları Dahil)
	Kömür İşleme Tesisleri		Şeker Fabrikaları		Tersaneler
	Tuz Üretimi ve/veya İşleme Tesisleri		Su Ürünleri İşleme Tesisleri		Dip Taraması Projeleri
	Atık Tesisleri		Maya Üretimi		Kıyı-Dolgu Projeleri
	Petrol-Doğalgaz-Karbon Boru Hatları		Meyve Türevli İçecek Üretim Tesisleri		Dalgakıran, Mahmuz, Mendirek Projeleri
	Petrol Doğalgaz Üretimi		Salça Üretim Tesisleri		Balıkçı Barınakları
	III. Grup Madenler	Turizm	Enerji İletim Hatları		Gemi Söküm Yerleri
	IV. Grup Madenler		Turistik Tesisler		Çekek Yerleri
	III. ve IV. Grup Maden Arama		Eğitim Kampüsleri		Yat veya Tekne İmalat, Bakım ve Onarım Tesisleri
	III. ve IV. Grup Maden Kırma Eleme Yıkama Tesisleri		Temalı Parklar		Kıta İçi Su Yolları Projeleri
	Petrol Arama		Spor Kompleksleri ve Hipodromlar		
Su	Yeraltı Suyu Kullanma Projeleri		Daimi Kamp ve Karavan Alanları		
	İçme, Kullanma ve Sulama Barajları		Yat Limanları		
	Su Aktarımı Projeleri		Sağlık Merkezleri		
	Dere Islahı Projeleri		Define Arama Projeleri		

Elde edilen istatistiksel veriler Excel programı ile düzenlenmiş ve yıllara göre karar bilgileri, karar sayıları ve sektörel bilgilerle ilgili grafikler hazırlanmıştır. Her biri için ayrı renk verilen sektör bazında karar bilgileri, Google Earth Pro uygulaması üzerinde işaretlenerek yoğunluk haritası oluşturulmuştur.

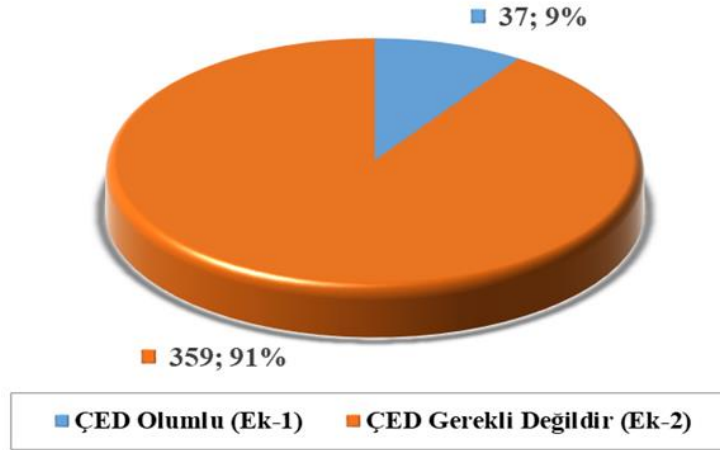
Çalışmada elde edilen veriler ışığında, 2000-2023 tarihleri arasında ÇED Yönetmeliği hükümleri kapsamında verilen karar türü, karar sayısı, yıl ve sektör bilgilerine göre Amasya ili geneli ile ilçeler bazında istatistiksel analiz yapılmıştır. 2004-2022 tarihleri arasındaki TÜİK il göstergeleri verilerinden yararlanılarak ÇED Yönetmeliği kararları ile GSYH ulusal hesaplamaları [GSYH (bin TL), kişi başına GSYH (\$) ve kişi başına GSYH (TL)] arasında ilişki bulunup bulunmadığı hazırlanan grafik üzerinden değerlendirilmiştir.

3. Bulgular ve Tartışma

3.1. Amasya İl Geneli ÇED Kararlarının Değerlendirilmesi

3.1.1. İl Bazında ÇED Karar Sayıları

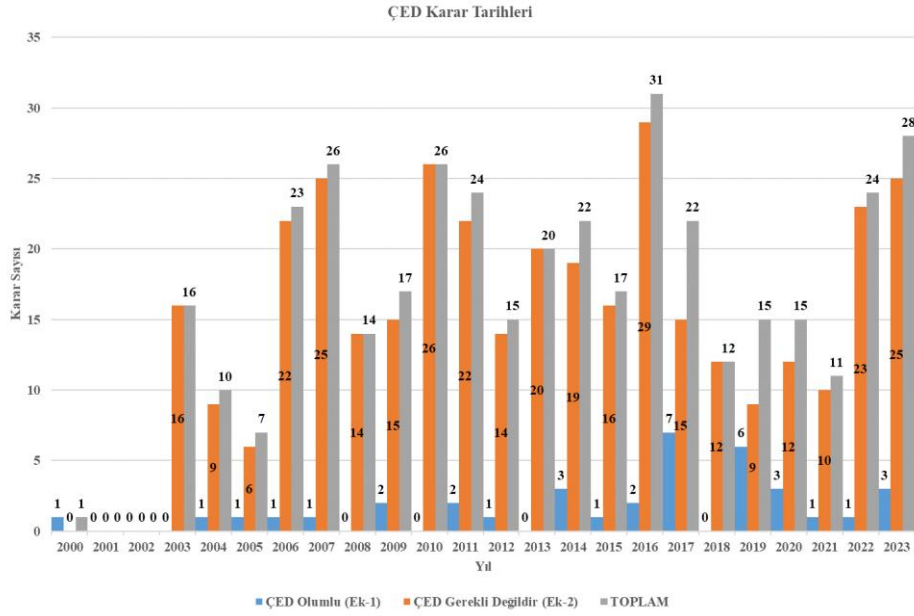
İl bazında ÇED karar sayıları değerlendirildiğinde, 2000-2023 yılları arasında Amasya il sınırları içerisinde yapılması planlanan toplam 396 (%100) yatırım için ÇED süreci ile ÇED inceleme ve değerlendirme süreci uygulanmıştır (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024d, 2024e; T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2024a-g). Yönetmelik Ek-1 listesinde yer alan 34 (%9) yatırım için ÇED olumlu, Ek-2 listesinde yer alan 359 (%91) yatırım için ÇED gerekli değildir kararı verilmiştir (Şekil 1). Genel olarak ÇED Gerekli Değildir karar sayıları, oran olarak ÇED olumlu karar sayılarından fazladır.

Şekil 1: Amasya ili ÇED Yönetmeliği karar sayıları (2000-2023)

3.1.2. İl Geneli ÇED Kararlarının Yıl Bazında Değerlendirilmesi

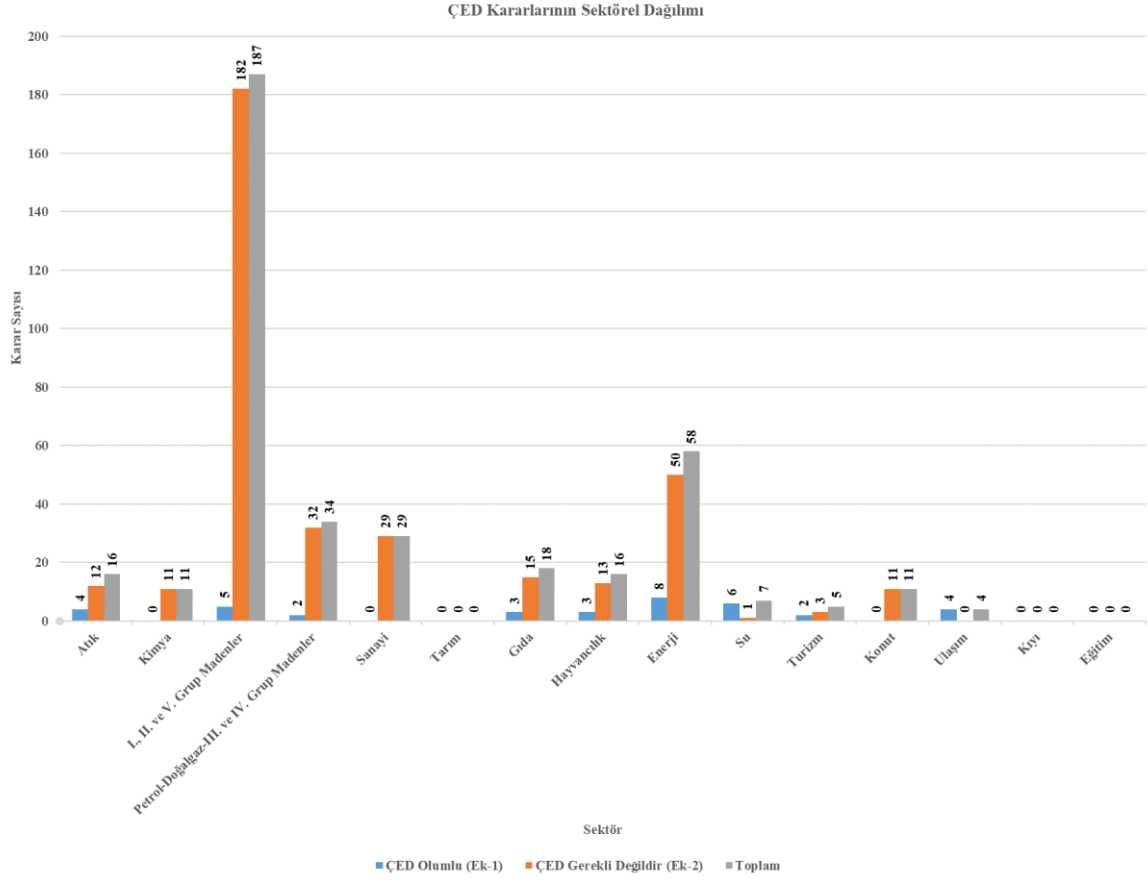
Amasya il sınırları içerisinde, 2000-2023 yılları arasındaki yapılan başvurularla (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024d, 2024e; T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2024a-g) ilgili ÇED Yönetmeliği Ek-1 ve Ek-2 listesinde yer alan yatırımlar kapsamında yapılan inceleme ve değerlendirme sonunda, en fazla karar 2016 (31, %8) yılında verilmiş olup 2001 ve 2002 yıllarında inceleme ve değerlendirme için başvuru yapılan yatırım bulunmamaktadır. Yapılan başvurularla ilgili il genelinde Ek-1 listesi kapsamında en fazla ÇED olumlu kararı 2017 (7, %2) yılında, Ek-2 listesi kapsamında en fazla ÇED gerekli değildir kararı ise 2016 (29, %7) yılında verilmiştir (Şekil 2).

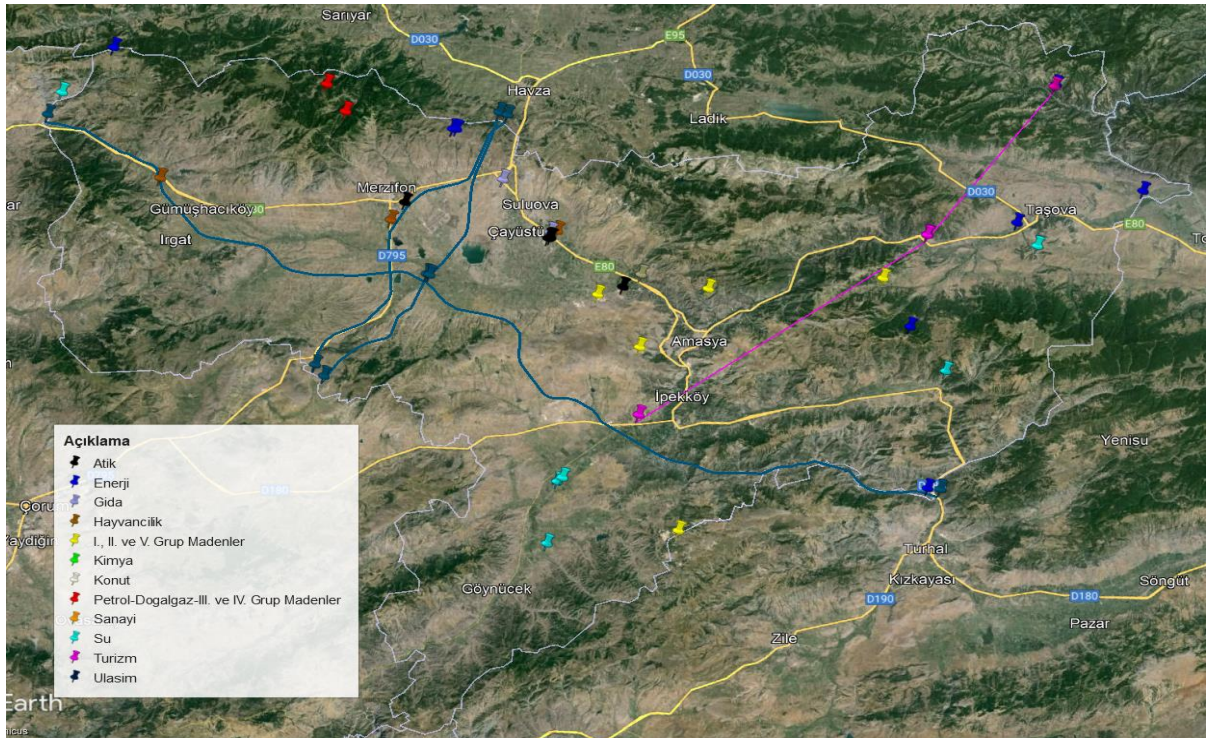
Şekil 2: Amasya ili ÇED kararlarının yıl bazında değerlendirilmesi (2000-2023)

3.1.3. İl Bazında ÇED Kararlarının Sektörel Dağılımı

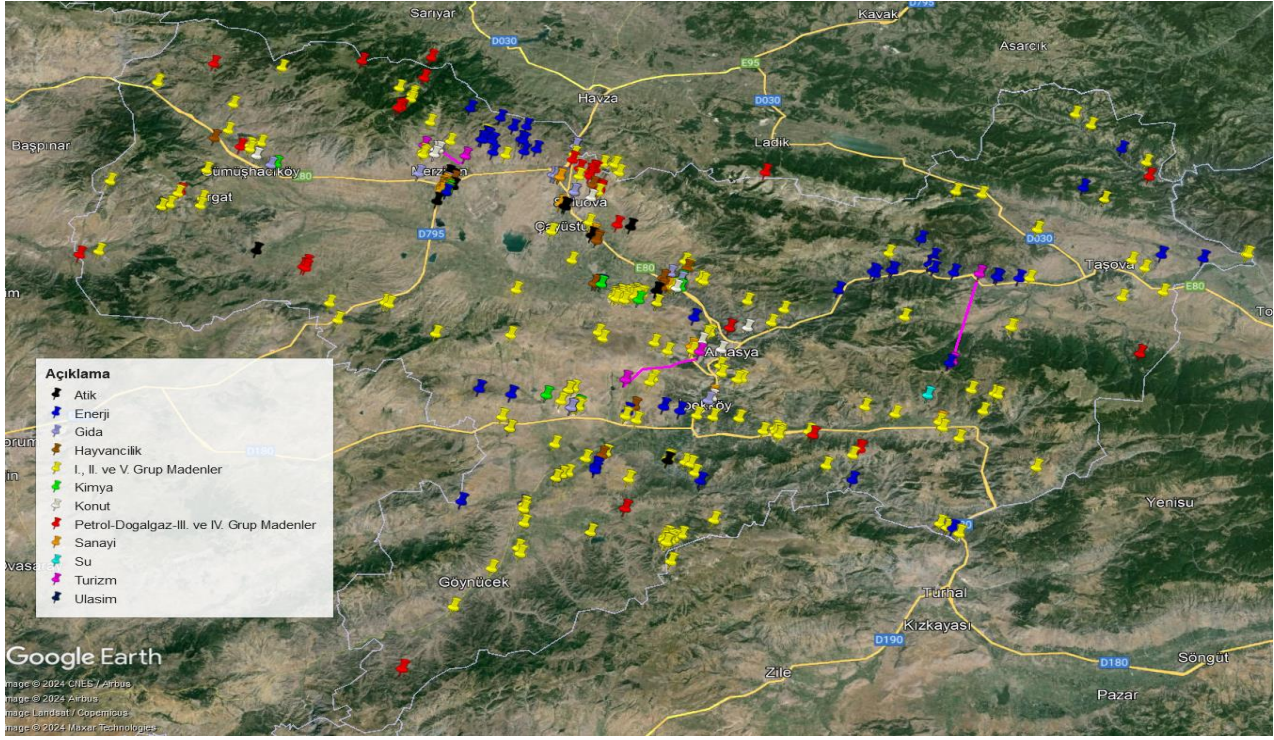
Amasya ili genelinde ÇED kararlarının sektörel dağılımı incelendiğinde; 2000-2023 tarihleri arasında başvurusu yapılan yatırımlarla ilgili (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024d, 2024e; T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2024a-g) yapılan değerlendirmelerde sırasıyla en fazla karar (Ek-1 ve Ek-2 listesi) I., II. ve V. grup madenler (187, %47) sektöründe, Ek-1 listesi ÇED olumlu kararı enerji sektörü (8, %2) alanında, Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı ise (182, %46) I., II. ve V. grup madenler sektörü kapsamında verilmiştir (Şekil 3). Amasya ili genelinde sektör bazında yapılan değerlendirmede, I., II. ve V. grup madenler sektörü başta olmak üzere madencilik (I., II. ve V. grup madenler ve Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. grup madenler sektörleri) sektörünün en fazla yatırım yapılan sektör olduğu; madencilik sektörünü arazi yapısı, güneş ve rüzgar etkileri nedeniyle enerji sektörünün takip ettiği değerlendirilmiştir (Şekil 3). Ek-1 listesi ÇED olumlu kararlarının sektörel yoğunluk haritası Şekil 4'te, Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararlarının sektörel yoğunluk haritası Şekil 5'te verilmiştir. Türkiye genelinde petrol madencilik alanında ÇED çalışmasının daha fazla yapıldığı (Bilgin, 2015a, 2015b; T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024ç) ve Aksaray ili için (1993-2017) yapılan çalışmada da yine aynı sonuç elde edilmiştir. Aksaray ilinde son yıllarda özellikle petrol-maden, sanayi, atık-kimya ve enerji alanlarındaki ÇED başvurularında artış gözlemlendiği ve ildeki çevre sorunlarının en aza indirilmesi amacıyla Yönetmelikte belirtilen ÇED aşamalarının tam anlamıyla uygulanması ve yeterli değerlendirmelerin yapılması gerektiği değerlendirilmiştir (Eskin, 2018). Ülke genelinde enerji yatırımlarının ise 2000'li yıllarda artmaya başladığı ve günümüze kadar süreklilik gösterdiği değerlendirilmiştir (Ceylan, 2021).

Şekil 3: Amasya ili ÇED kararlarının sektörel dağılımı (2000-2023)

Şekil 4: Amasya ili Ek-1 listesi ÇED olumlu kararlarının sektörel yoğunluk haritası (2000-2023)

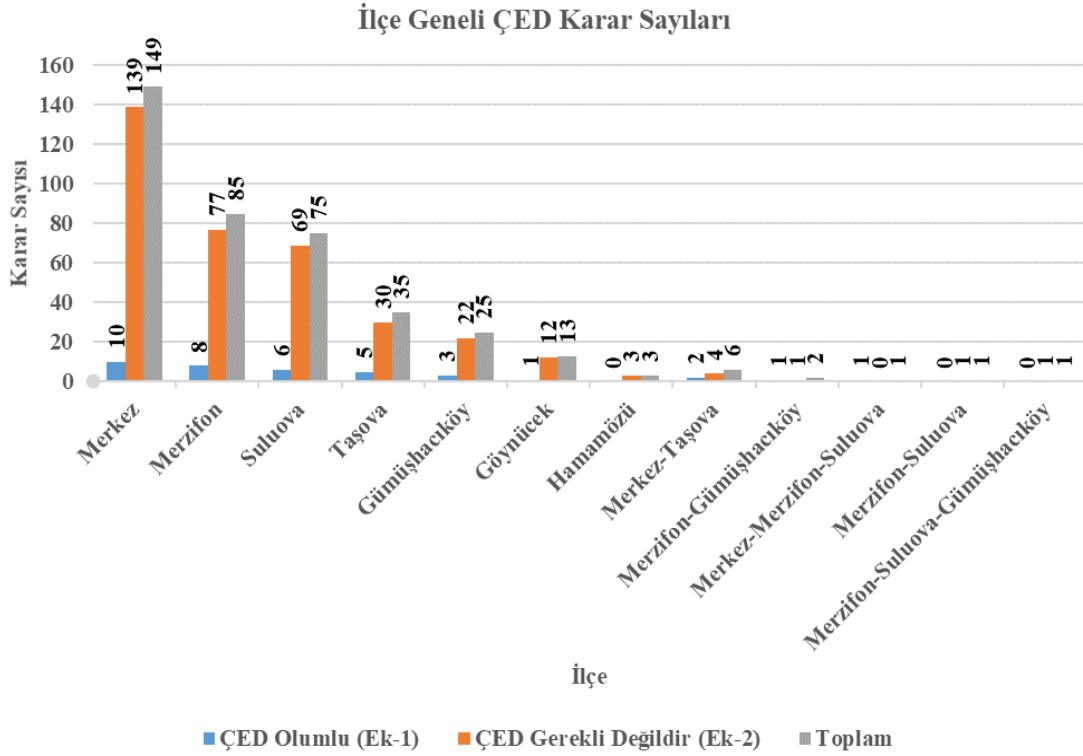

Şekil 5: Amasya ili Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararlarının sektörel yoğunluk haritası (2000-2023)

3.2. İlçe Bazında ÇED Kararları

3.2.1. ÇED Karar Sayıları

2000-2023 tarihleri arasında Amasya ili ÇED kararları ilçe bazında değerlendirildiğinde; 149'u (%38) il merkezinde [10 (%3) Ek-1 listesi ÇED olumlu kararı, 139 (%35) Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı], 85'i (%21) Merzifon ilçesinde [8 (%2) Ek-1 listesi ÇED olumlu kararı, 77 (%19) Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı], 75'i (%19) Suluova ilçesinde [6 (%2) Ek-1 listesi ÇED olumlu kararı, 69 (%17) Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı], 35'i (%9) Taşova ilçesinde [5 (%1) Ek-1 listesi ÇED olumlu kararı, 30 (%8) Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı] olarak sıralanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6: İlçe geneli ÇED karar sayıları (2000-2023)

3.2.2. Yıl Bazında ÇED Kararlarının Değerlendirilmesi

Amasya ili ilçe sınırları içerisinde ÇED kararları yıl bazında değerlendirildiğinde; Merkez ilçe sınırları içerisinde en fazla toplam ÇED kararı (Ek-1 ve Ek-2 listesi) 2016 (13, %3) yılında, Ek-1 ÇED olumlu kararı 2019 (3, %1) yılında, Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı 2007 ve 2016 (12, %3) yıllarındadır. Merzifon ilçesi sınırları içerisinde en fazla toplam ÇED kararı (Ek-1 ve Ek-2 listesi) 2023 (12, %3) yılında, Ek-1 ÇED olumlu kararı 2017 (2, %1) yılında, Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı 2023 (11, %3) yılındadır (Şekil 7).

3.2.3. İlçe Bazında ÇED Kararlarının Sektörel Dağılımı

ÇED Yönetmeliği kararlarının sektörel dağılımına göre (Tablo 2), ilçe sınırları içerisinde yapılması planlanan ve 2000-2023 tarihleri arasında başvurusu yapılan yatırımlarla (T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2024d, 2024e; T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü, 2024a-g) ilgili ÇED Yönetmeliği kapsamında yapılan değerlendirmelerde; Merkez ilçe sınırları içerisinde en fazla toplam karar (Ek-1 ve Ek-2 listesi) I., II. ve V. grup madenler (91, %23) sektörü, en fazla Ek-1 listesi ÇED olumlu kararları I., II. ve V. grup madenler ve su (3, %1) sektörleri, en fazla Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı I., II. ve V. grup madenler (88, %22) sektörü kapsamında; Merzifon ilçesi sınırları içerisinde en fazla toplam karar (Ek-1 ve Ek-2 listesi) sanayi (20, %5) sektörü, en fazla Ek-1 listesi ÇED olumlu kararları Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. grup madenler, enerji ve ulaşım (2, %1) sektörleri, en fazla Ek-2 listesi ÇED gerekli değildir kararı sanayi (20, %5) sektörü kapsamında verilmiştir. İl ve ilçe genelinde 2000-2023 yılları arasında madencilik sektörünün yüksek oranda projelendirildiği, Merzifon ilçesinde yer alan organize sanayi bölgesi ile sanayi yatırımlarının, hayvancılık faaliyetinin önemli yer tuttuğu Suluova ilçesinde hayvancılık ve gıda yatırımlarının önem kazandığı; arazi yapısı, güneşlenme süresi ve rüzgâr etkileri nedeniyle Merkez, Merzifon ve Taşova ilçelerinde enerji yatırımlarının önem arz ettiği değerlendirilmiştir.

Şekil 7: Amasya ilçeleri ÇED karar tarihleri (2000-2023)

Tablo 2: ÇED kararlarının ilçe bazında sektörel dağılımı

İlçe	Karar	Sektör												Toplam
		Atık	Kimya	I., II. ve V. Grup Madenler	Petrol-Doğalgaz-III. ve IV. Grup Madenler	Sanayi	Gıda	Hayvancılık	Enerji	Su	Turizm	Konut	Ulaşım	
Merkez	ÇED Olumlu	1		3			1		2	3				10
	ÇED Gerekli Değildir	3	6	88	5	4	4	5	17	1	1	5		139
	Toplam	4	6	91	5	4	5	5	19	4	1	5		149
Merzifon	ÇED Olumlu	1			2			1	2				2	8
	ÇED Gerekli Değildir	4	2	17	9	20	4	1	16		1	3		77
	Toplam	5	2	17	11	20	4	2	18		1	3	2	85
Suluova	ÇED Olumlu	2		1			2	1						6
	ÇED Gerekli Değildir	4	2	32	11	5	6	6	1			2		69
	Toplam	6	2	33	11	5	8	7	1			2		75
Taşova	ÇED Olumlu								3	1	1			5
	ÇED Gerekli Değildir			17	2				11					30
	Toplam			17	2				14	1	1			35
Gümüşhacıköy	ÇED Olumlu							1	1	1				3
	ÇED Gerekli Değildir	1	1	14	3		1	1				1		22
	Toplam	1	1	14	3		1	2	1	1		1		25
Göynücek	ÇED Olumlu									1				1
	ÇED Gerekli Değildir			9	1				2					12
	Toplam			9	1				2	1				13
Hamamözü	ÇED Olumlu													0
	ÇED Gerekli Değildir			2	1									3
	Toplam			2	1									3
Merkez-Taşova	ÇED Olumlu			1							1			2
	ÇED Gerekli Değildir								3		1			4
	Toplam			1					3		2			6
Merzifon-Gümüşhacıköy	ÇED Olumlu												1	1
	ÇED Gerekli Değildir			1										1
	Toplam			1									1	2
Merkez-Merzifon-Suluova	ÇED Olumlu												1	1
	ÇED Gerekli Değildir													0
	Toplam												1	1
Merzifon-Suluova	ÇED Olumlu													0
	ÇED Gerekli Değildir			1										1
	Toplam			1										1
Merzifon-Suluova-Gümüşhacıköy	ÇED Olumlu													0
	ÇED Gerekli Değildir			1										1
	Toplam			1										1
Toplam	ÇED Olumlu	4	0	5	2	0	3	3	8	6	2	0	4	37
	ÇED Gerekli Değildir	12	11	182	32	29	15	13	50	1	3	11	0	359
	Toplam	16	11	187	34	29	18	16	58	7	5	11	4	396

3.3. ÇED Yönetmeliği Kararlarının TÜİK İl Göstergeleri Kapsamında Değerlendirilmesi

GSYH, bir ülkenin ekonomik performansının temel ölçüsü olarak kullanılmaktadır. Belirli bir süre içinde bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden cari değeridir (Böge, 2021).

Ülke içerisindeki tüm çalışanların gelirlerinin toplamını veya o ülkenin milli gelirini ifade eder. Yani GSYH, üretilen tüm mal ve hizmetlerin piyasa değerinin toplamına eşittir (Halkbank, 2024). GSYH'nin bileşenleri ise aşağıdaki gibidir:

$$\text{GSYH} = \text{Tüketim} + \text{Yatırım} + \text{Devlet Harcamaları} + \text{Net İhracat} \quad (\text{Halkbank, 2024}) \quad (1)$$

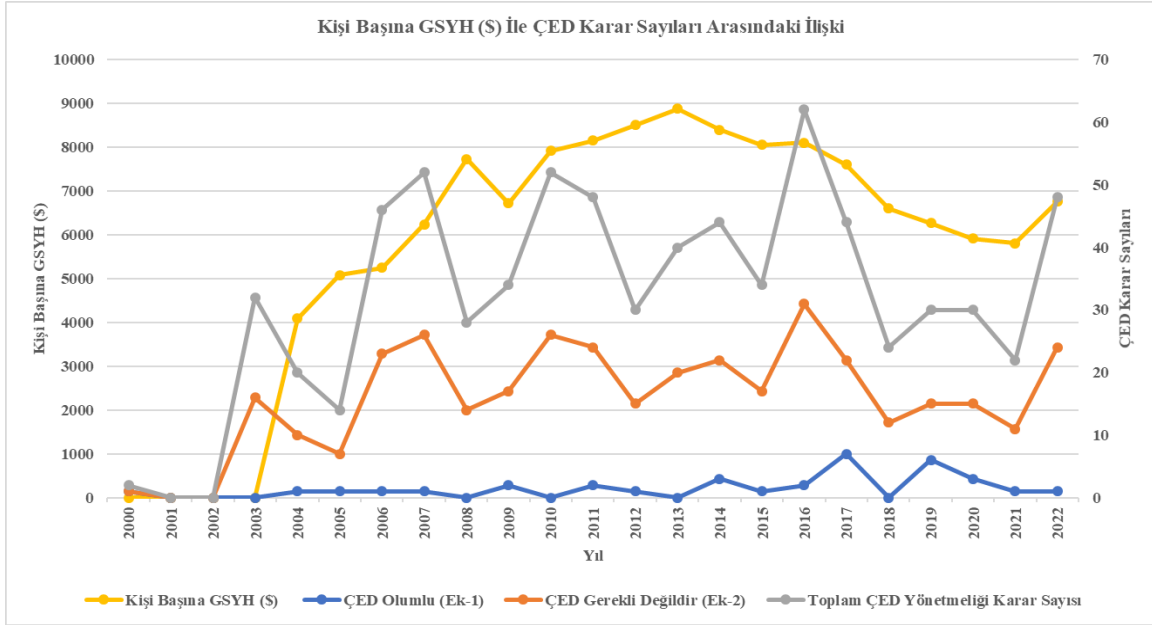
TÜİK'in resmi internet sayfasında yayımlanan il göstergeleri bilgilerinden (Türkiye İstatistik Kurumu, 2024) faydalanılarak, 2004-2022 yılları arasında Amasya ili ulusal hesaplamaları [GSYH (bin TL), Kişi Başına GSYH (\$) ve Kişi Başına GSYH (TL)] verileri tespit edilmiştir. 2004 yılı öncesi verilere ait bilgi ve belge tespit edilememesinden dolayı 2004-2022 yılları arasındaki ÇED Yönetmeliği kararları ile ulusal hesaplamalar verileri tablo üzerinde gösterilerek (Tablo 3) aralarındaki ilişki grafik üzerinden değerlendirilmiştir. Yapılması planlanan yatırımlarla ilgili verilen ÇED kararlarının (Ek-1 ve Ek-2) uygulanması; izin, ekonomik nedenler, mahkeme süreci gibi nedenlerle uzayabileceğinden dolayı değerlendirmeler kararın verildiği yıl üzerinden yapılmıştır.

Tablo 3: Amasya ili TÜİK ulusal hesaplamaları ile ÇED yönetmeliği kararları

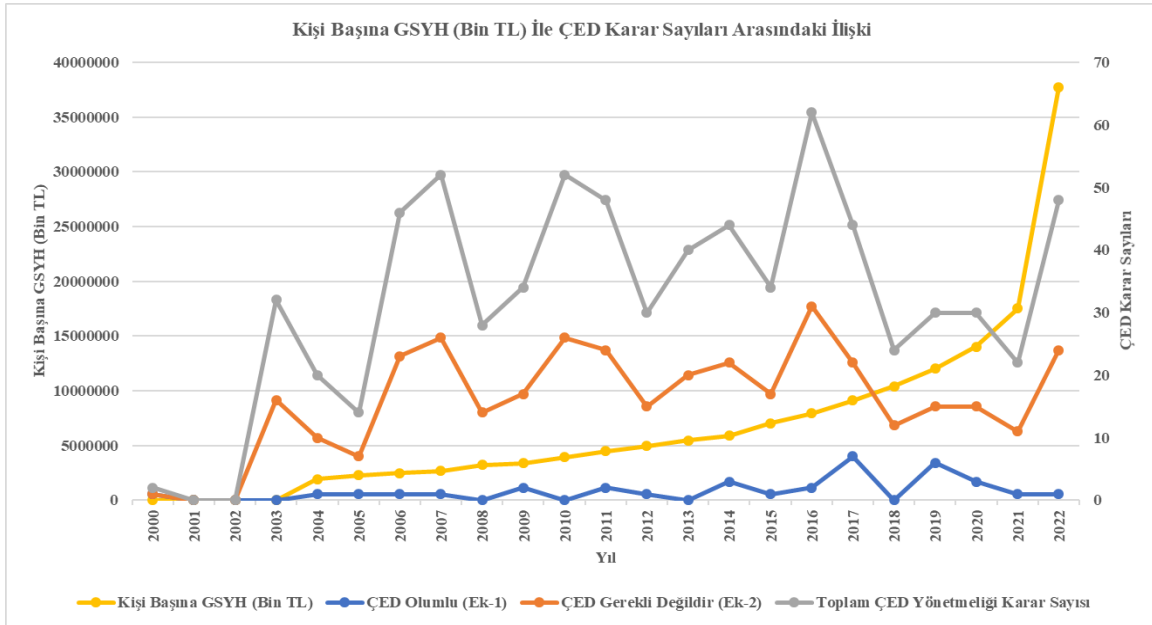
Yıl	ÇED Olumlu (Ek-1)	ÇED Gerekli Değildir (Ek-2)	Toplam ÇED Yönetmeliği Karar Sayısı	Kişi Başına GSYH (\$)	Kişi Başına GSYH (Bin TL)	Kişi başına GSYH (TL)
2000	1	0	1			
2001	0	0	0			
2002	0	0	0			
2003	0	16	16			
2004	1	9	10	4.090	1.943.562	5.856
2005	1	6	7	5.085	2.269.030	6.853
2006	1	22	23	5.246	2.496.825	7.558
2007	1	25	26	6.244	2.672.377	8.115
2008	0	14	14	7.733	3.230.738	9.905
2009	2	15	17	6.724	3.364.505	10.385
2010	0	26	26	7.914	3.916.858	11.886
2011	2	22	24	8.155	4.497.757	13.674
2012	1	14	15	8.512	4.949.156	15.338
2013	0	20	20	8.883	5.445.784	16.906
2014	3	19	22	8.396	5.909.785	18.357
2015	1	16	17	8.060	7.037.740	21.854
2016	2	29	31	8.103	7.939.195	24.484
2017	7	15	22	7.607	9.105.283	27.750
2018	0	12	12	6.607	10.394.591	31.150
2019	6	9	15	6.272	12.026.771	35.619
2020	3	12	15	5.921	14.033.180	41.685
2021	1	10	11	5.812	17.508.763	52.201
2022	1	23	24	6.761	37.736.402	112.044

Amasya ilinde kişi başına GSYH (\$) değeri; 2004-2013 yılları arasında genel olarak artış, 2013-2021 yılları arasında azalış ve 2022 yılında tekrar artış göstermiştir (Şekil 8). Kişi başına GSYH (Bin TL) değeri ile kişi başına GSYH (TL) değeri ise 2004-2022 yılları arasında doğrusal olarak artış göstermiştir (Şekil 9; Şekil 10).

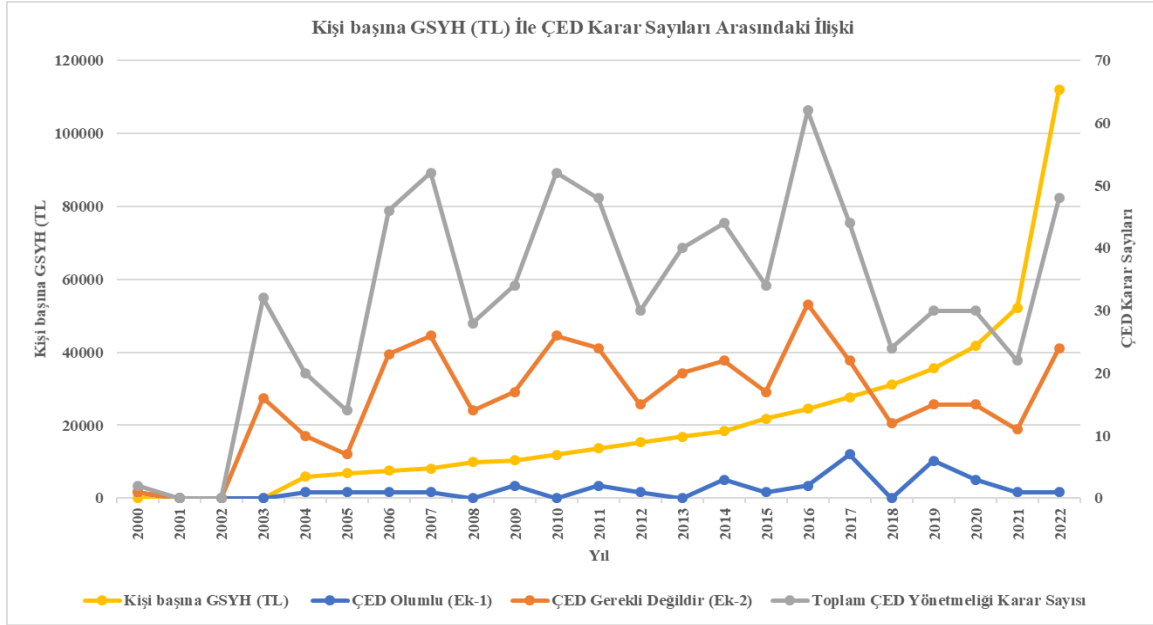
ÇED Yönetmeliği hükümleri kapsamında verilen ÇED kararları ise 2000-2022 yılları arasında inişli çıkışlı bir grafik izlemiş (Şekil 8, Şekil 9; Şekil 10) olup, 2000-2022 yılları arasında verilen kararlar ile Amasya ili ulusal hesaplamaları [Kişi Başına GSYH (\$), Kişi Başına GSYH (Bin TL), Kişi Başına GSYH (TL)] arasında doğrusal bir ilişki bulunmadığı değerlendirilmiştir (Şekil 8; Şekil 9; Şekil 10).

Şekil 8: Kişi başına GSYH (\$) İle ÇED karar sayıları arasındaki ilişki

Şekil 9: Kişi başına GSYH (Bin TL) ile ÇED karar sayıları arasındaki ilişki

Şekil 10: Kişi başına GSYH (TL) ile ÇED karar sayıları arasındaki ilişki

4. Sonuç

Bu çalışma ile 2000-2023 yılları arasındaki tarihsel süreçte, Amasya ili ve bağlı ilçeler sınırları içerisinde ÇED Yönetmeliği doğrultusunda verilen kararların değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca, 2004-2022 tarihleri arasındaki Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) il göstergeleri verilerinden yararlanılarak ÇED Yönetmeliği hükümleri kapsamında karar verilen yatırımların, ekonomik göstergeler ile değerlendirilmesi yapılmıştır. Analizler sonucunda; Amasya ilinde Yönetmelik Ek-1 listesinde yer alan 34 (%9) yatırım için ÇED Olumlu, Ek-2 listesinde yer alan 359 (%91) yatırım için ÇED gerekli değildir kararı verilmiştir. İl genelinde genel olarak ÇED Yönetmeliği EK-2 listesi kapsamında tanımlanan yatırımların yüksek oranda planlandığı, yıllar içerisinde karar sayılarında artış ve azalışların yaşandığı, 2006-2007, 2010-2011 ve 2016-2017 tarihleri dönemlerinde kararlar sayılarının yoğunlaştığı ve verilen kararların I., II. ve V. grup madenler sektörü ağırlıklı olduğu değerlendirilmiştir.

ÇED Yönetmeliği karar sayıları üzerinden yapılan genel değerlendirmede, 2000-2023 tarihleri arasında madencilik sektörünün Amasya ili genelinde en fazla yatırım planlanan sektör olduğu, yapılması planlanan yatırımların sanayinin ve ulaşım olanaklarının daha gelişmiş olduğu Merkez, Merzifon ve Suluova ilçeleri bölgelerinde yoğunlaştığı, çevresine göre daha engebeli araziye, güneşlenme ve rüzgâr olanağına sahip olan Merkez, Merzifon ve Taşova ilçesi sınırlarında enerji sektöründe yapılan yatırımların önem kazandığı, güneş enerji sistemlerinde yaşanan gelişmelere bağlı olarak özellikle son yıllarda enerji yatırımlarında artış yaşandığı, Merzifon ilçesinde yer alan organize sanayi bölgesi içerisinde sanayi sektörü ağırlıklı yatırımların, hayvancılık faaliyetinin önemli yer tuttuğu Suluova ilçesinde ayrıca hayvancılık ve gıda yatırımlarının önem kazandığı değerlendirilmiştir. Ayrıca, I., II. ve V. grup madenler sektörünün, Merkez ilçe sınırları içerisinde bulunan Eliktekte ve Akyazı köyleri ile Suluova ilçesi sınırlarında yer alan Saygılı ve Yüzbeyi köyleri bölgelerinde yoğunlaştığı değerlendirilmiştir.

TÜİK il göstergeleri kapsamında yapılan genel değerlendirmede Amasya ilinde kişi başına GSYH (\$) değeri; 2004-2013 yılları arasında genel olarak artış, 2013-2021 yılları arasında azalış ve 2022 yılında tekrar artış göstermiştir. Kişi başına GSYH (Bin TL) değeri ile kişi başına GSYH (TL) değeri ise 2004-2022 yılları arasında doğrusal olarak artış göstermiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen bulguların, il genelinde yapılacak yönetim planlamalarında ve ülke genelinde yapılacak çalışmalarda kullanılarak uygulayıcılara ve yatırımcılara karar aşamasında fikir vermesi hedeflenmiştir. ÇED uygulamaları kapsamında, diğer iller tarafından da benzer değerlendirmeler yapılarak il bazında mevcut durumun ortaya konulması ve uygulanacak ÇED süreci ile ÇED inceleme ve değerlendirme sürecinde kümülatif değerlendirmeler yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Bayram, M. (2022). *Türkiye'deki çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) süreçlerinin karar alma süreçlerine etkisinin atık yönetim projeleri özelinde araştırılması* [Yüksek lisans tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Bedeloğlu, N. (2012). *Türkiye'de katı atık sektöründe hazırlanan ÇED raporlarının kalite değerlendirmesi* [Yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Bilgin, A. (2015a). Analysis of the environmental impact assessment (EIA) directive and the EIA decision in Turkey. *Environmental Impact Assessment Review*, 53, 40-51. <https://doi.org/10.1016/j.eiar.2015.04.001>
- Bilgin, A. (2015b, 14-17 Nisan). *Madencilik Faaliyetleri ve Çevresel Etki Değerlendirme Kararlarının Değerlendirilmesi* [Bildiri Sunumu]. Türkiye 24. Uluslararası Madencilik Kongresi, Antalya, Türkiye.
- Bilgin, A. (2018). Comparison of different countries with the implementation of environmental impact assessment in Turkey. *Journal of Current Researches on Engineering, Science and Technology*, 4(2), 171-178. <https://doi.org/10.26579/jocrest-4.2.15>
- Böge, M. K. (2021). *Kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH ilişkisi* [Yüksek lisans tezi, Aksaray Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Cengiz, G. (2011). *Çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) – Stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) ilişkisi ve peyzaj planlama sürecinde stratejik çevresel değerlendirme'nin irdelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Ceylan, H. (2021). Çevresel etki değerlendirmesi uygulamalarında enerji sektörü analizi. *Avrupa Bilim ve Teknoloji Dergisi*, 27, 237-242.
- Erkan, M. (2016). *ÇED yönetmeliği'nde yapılan değişikliklerin karar vericiler ve uygulayıcılar üzerindeki etkilerinin incelenmesi: Madencilik sektörü* [Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Eskin, B. (2018). Aksaray ilinde çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) uygulamalarının analizi. *Kesit Akademik Dergisi*, 14, 115-126. <https://doi.org/10.18020/kesit.1429>
- Güler, İ. Ö. (2019). Çevresel değerlendirme tekniklerinin gelişimi ve Türkiye'deki uygulamaların değerlendirilmesi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(8), 194-215.
- Halkbank. (2024, 1 Temmuz). *Ekonomide Herkesin Bilmesi Gereken 10 Terim*. <https://www.halkbank.com.tr/content/halkbank/tr/blog/finans/ekonomide-herkesin-bilmesi-gereken-10-terim.html>
- Karasu, M. (2012). *Avrupa Birliği çevre mevzuatı uyum sürecinde ÇED ve SÇD kavramları, İstanbul yat limanlarında uygulanabilirliği* [Yüksek lisans tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Meral, D. (2021). *Çevre yönetiminin etkinliği açısından ÇED raporlarının yerel yönetimlerde ve Türk hukukundaki yeri: Kütahya belediyesi örneği* [Yüksek lisans tezi, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Topaç, B. (2022). *Kastamonu ilinde farklı sektörlerdeki projelerin çevresel etki değerlendirmesi (ÇED) nihai raporlarına açılan idari yargı kararlarının irdelenmesi* [Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Turan, V. (2007). *Türkiye'nin ÇED uygulama deneyimi üzerine bir değerlendirme: 1993-2007* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024a, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları)*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/arama_20220224094022.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024b, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - enerji*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/enerji_20220224093658.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024c, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - kimya-petro kimya*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/kimya-petro-kimya_20220224_093726.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024ç, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - madencilik*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/madencilik_20220224093800.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024d, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - sanayi-tesis*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/sanayi_tesis_20220224093825.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024e, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - tarım-orman*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/tarim_orman_2022022409385_2.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024f, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - turizm-konut*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/turizm-konut_20220224093918.pdf
- T.C. Amasya Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği İl Müdürlüğü. (2024g, 3 Nisan). *ÇED gerekli değildir kararları (2003-2021 yılları) - ulaşım-altyapı*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/amasya/menu/ulasim-alt-yapi_20220224093_954.pdf
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024a, 3 Nisan). *Mülga ÇED Yönetmelikleri*. <https://ced.csb.gov.tr/mulga-ced-yonetmelikleri-uygulamasi>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024b, 3 Nisan). *ÇED süreci akım şemaları*. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/menu/23032023ced-sureci-akim-semalari_20230323051743.pdf
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024c, 3 Nisan). *ÇED Yönetmeliği'nin uygulanmasına ilişkin usul ve esaslar*. <https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/ced-yonetmel-g-n-n-uygulanmasına-il-sk-n-usul-ve-esaslar-20220914155431.pdf>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024ç, 3 Nisan). *İlk ÇED Yönetmeliği'nin yayımlandığı 1993 yılından 2023 yılı sonuna kadar verilen ÇED Kararları*. <https://ced.csb.gov.tr/ced-istatistikleri-i-111186>
- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024d, 3 Nisan). *Çevresel Etki Değerlendirme (ÇED) İşlemleri / ÇED Olumlu kararları*. <https://ced.csb.gov.tr/>

- T.C. Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı. (2024e, 3 Nisan). *e-ÇED Duyurular*. <https://eced-duyuru.csb.gov.tr/eced-prod/duyurular.xhtml>
- T.C. Resmi Gazete. (1983). *Çevre kanunu (Değişik: 26/4/2006-5491/2 md.)*. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2872&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- T.C. Resmi Gazete. (2022). *Çevresel etki değerlendirme yönetmeliği*. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/07/20220729-2.htm>
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2024, 3 Nisan), *TÜİK İl Göstergeleri*. <https://biruni.tuik.gov.tr/ilgosterge/?locale=tr>
- Velioğlu, B. (2019). *Çevresel etki değerlendirme (ÇED) – Stratejik çevresel değerlendirme (SÇD) ilişkisinin irdelenmesi ve hidroelektrik enerjisi sürecinde SÇD'nin değerlendirilmesi* [Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Yorulmaz, H. (2012). *Çevresel etki değerlendirme (ÇED), stratejik çevresel etki değerlendirme (SÇD) ve planlama ilişkisi: Çanakkale örneği* [Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>
- Yücel, H. S. (2009). *ÇED raporlarının AB kalite kriterlerine göre çözümlemesi: Karayolları örneği* [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi>